

Bilal Hasanović¹

SABRANI RADOVI HIFZIJE SULJKIĆA

Prikaz djela: Hifzija Suljkić, Sabrani tekstovi (Bosanska medijska grupa – BMG – Tuzla; Medžlis Islamske zajednice Zvornik, 2007)

Kratko o autoru edicije

Hifzija Suljkić je rođen 1925. godine u Gvozdenovićima, općina Živinice. Behram-begovu medresu je završio u Tuzli, a Gazi Husrev-begovu u Sarajevu. Filozofski fakultet, arapski jezik, turski jezik i književnost, završio je u Prištini. Obavljao je imamsku dužnost u Zvorniku, gdje ga je zatekla i posljednja agresija na BiH. U toku svoje imamske karijere tri puta je hapšen i osuđivan (1949. i 1977). Posjedovao je jednu od najvećih privatnih biblioteka u Bosni i Hercegovini, sa preko 7000 naslova; štampanih djela, orijentalnih rukopisa i islamske periodike. Početkom rata 1992. godine biblioteka je od strane agresora odvezena u nepoznatom pravcu i do danas se za nju ništa ne zna. Boraveći u toku agresije u Tuzli, Hifzija Suljkić je ponovo pokušao da kompletira svoju biblioteku, ali je u tome samo djelimično uspio. Umro je u Tuzli 2002. godine.

Hifzija Suljkić spada u istaknute imame, javne i kulturne radnike. Napisao je i preveo veliki broj stručnih i naučnih radova iz islamske i kulturne baštine, koje je, potšumno, zajedno sa njegovom porodicom i prijateljima, sabrala i objavila Bosanska medijska grupa (BMG) u Tuzli, uz suizdavaštvo Medžlisa IZ-e u Zvorniku.

Za svoje životno djelo Hifzija Suljkić je 2007. godine potšumno nagrađen prestižnom „Poveljom Hasan Kaimija“.

---

¹ Vanredni profesor, Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici, bilalhasanovic@hotmail.com

Rad autora je dostavljen 18.09.2011. godine, a prihvaćen za objavljivanje 21.10.2011. godine

Sabrani tekstovi Hifzije Suljkića

Sabrani tekstovi su naziv edicije koja sadrži tri knjige, i to: knjiga I: - *Islamske teme i narodne poslovice*, knjiga II: - *Islamska baština u Bosni i Hercegovini* i knjiga III: - *Islam u bošnjačkoj narodnoj poeziji*. Recenzenti edicije su Adnan Jahić i Ismet Bušatlić.

Edicija je, prema tome, doživjela svjetlo dana u tri srodno koncipirane knjige, u kojima je autor tokom četiri decenije svoga spisateljskog rada obilježio jedno vrijeme, odnosno dao svoj doprinos vjerskoj i kulturnoj baštini ovih prostora. Autor je za života zasebno štampao nekoliko svojih radova, kao što su: *Kaside-i burda*, *Božije jedinstvo u Kur'anu*, *Vaz libijskog muftije*, *Islam u narodnoj poeziji Bošnjaka i Poslovice*, koji sada čine cjelinu ove edicije.

Suljkić je svoje radove objavljivao u brojnim listovima i časopisima koji su u to vrijeme izlazili. Njegov spisateljski rad i izdavačka djelatnost praćeni su brojnim teškoćama i problemima; od onih materijalne naravi, pa do onih koji su podrazumijevali državnu cenzuru i stalno praćenje autora, zbog čega je u tri navrata osuđivan na višegodišnju zatvorsku kaznu. To je razlog zbog čega su njegove knjige štampane u malim tiražima, sa relativno slabim kvalitetom tehničke pripreme.

U svojim tekstovima, koji su objavljeni u desetak listova, časopisa i godišnjaka, Suljkić svoju pažnju primarno usmjerava regiji sjevernoistočne Bosne „održavajući nit lokalnog interesovanja i neupitnu vezu sa sudbinom prostora ili naroda koji žive u Sjevernoistočnoj Bosni“, ali ne zanemarujući ni područja mimo nje, kao što su Bečkerek-Zrenjanin, Užice, Mađarska i dr., ističe u predgovoru novinar i književnik Hasan Pargan. U tim tekstovima Suljkić često govori o ličnostima koje su drugi izostavljali, zanemarivali ili im nisu pridavali određeni značaj. To se posebno odnosi na imame, muallime, vakife i dr. koji su dali značajan doprinos čuvanju i širenju islamske i kulturne tradicije na ovim prostorima.

Suljkićevi tekstovi su najčešće nastajali u teškim uvjetima, praćeni strahom da se ne otkrije pravi autor, zbog čega je često pribjegavao pseudonimima (Ibn Hasan, Mustafa Sulejmanović i dr.). To je bio glavni razlog što su Suljkićevi radovi nerijetko štampani bez adekvatne redaktorske i lektorske intervencije, zbog čega su razne pravopisne i jezičke, a nerijetko, i suštinske greške

nalazile svoje mjesto u njegovim radovima. Autori pripreme edicije su zauzeli stav da se objave isključivo izvorni Suljkićevi radovi, intervenirajući samo u suštinskim propustima koje su pravile redakcije, tako da se „na polju jezika *Sabrani tekstovi* mogu djelimično smatrati nedovršenim i nedorečenim“. (M. Pargan, 2007, 7)

Hifzija Suljkić je, radeći i boraveći u Zvorniku, najveći broj svojih radova upravo vezao za ovaj grad i ovo područje. Iako je u dva maha čak i od strane Islamske zajednice isključivan iz imamske službe, zbog svojih čvrstih i principijelnih stavova, uvijek je ostajao predan knjizi i nauci, boreći se i živeći u teškim materijalnim uvjetima.

Pojava Suljkićevih *Sabranih tekstova*, pa makar i poslije njegove smrti, predstavlja značajan kulturološki događaj. Time je od zaborava otrgnuta mnoga građa sa velikim brojem činjenica i nepoznatih informacija sa područja sjeveroistočne Bosne, ali i šire. Treba naglasiti da je u posljednjoj agresiji na BiH uništeno veliko kulturno-historijsko bogatstvo Bošnjaka Podrinja, koji su u posljednjoj agresiji na BiH, skoro zbrisani sa ovih prostora. Iako se značajan broj njih vratio na svoje posjede, obnovivši svoje domove, džamije i turbeta, ipak je i dalje ostao prisutna strah i neizvjesnost za njihovu budućnost. *Sabranim tekstovima* Hifzije Suljkića sačuvana je kulturna supstanca bošnjačkog naroda ovog kraja, s tendencijom njenog postepenog širenja i unovljavanja. (M. Pargan, 2007, 8)

Knjiga I: *Islamske teme i narodne poslovice*

U Zapisu u povodu, pod naslovom: *Kaimijini sljedbenici*, književnik Nijaz Alispahić, uz uvodni citat Hasana Kjafije Pruščaka: „*Kad učenjak prekorači prag nečije kuće, sva kuća je svjetlošću obasjana*“, ističe niz vrlo bitnih kulturno-historijskih činjenica i opaski od kojih neke, zbog njihovog kulturno-historijskog značaja, posebno naglašavamo i apostrofiramo:

„Memleće Kula Grad i memleće Zvornik, dva su uresa podrinjska i bosanska. Oba i kula grad, i bedem i kapija i bijela tabija naše Bosne ponosne po ko zna koji put poharane. Zvornik i Kula Grad, a butum i bajkovito lijepo Podrinje naši su oteti zavičaji. Ovu bolnu ranu mi Bošnjaci nismo niti ćemo ikad moći preboljeti. U ovom stjecaju tragičnih historijskih okolnosti rodno je mjesto naše želje i odluke da se pokrene kulturno-vjerska

manifestacija KAIMIJINI DANI, i to baš na Kula Gradu i Zvorniku. I pokrenuti su, prije tri godine (2004. op. a). I traju, rastu i razvijaju se. Za sada se događaju i u Zvorniku i na Kula Gradu, ali nisu samo zvornički i kuljanski. KAIMIJINI DANI su i podrijski i bosanski.“

U Zapisu se zatim ističe da su Dani dobili naziv po šejh Hasanu Kaimiji i održavaju se u znak sjećanja i čuvanja pamćenja na ovu istaknutu historijsku ličnost, koja preko tri stotine godina živi u narodnom predanju i bošnjačkom duhovno-kulturnom naslijeđu. Hasan Kaimija je u narodu „i pravednik, i narodni tribun, i pjesnik, i draguljar riječi, i sufija, i mistik, i prosvjetitelj, i bundžija, i narodni liječnik, i učenjak, i na kraju, i opet po narodnom predanju, čovjek nadnaravnih sposobnosti“.

Potom se govori o značaju i širokom smislu KAIMIJINI DANA, jer se Bošnjaci svojim duhovno-kulturnim i vjerskim stazama vraćaju svome lijepom Podrinju i otetom zavičaju. Ova manifestacija, pored programskih sadržaja i aktivnosti (kulturno-umjetničkih, naučnih i vjerskih) ustanovila je dvije značajne nagrade: POVELJU HASAN KAIMIJA, koja se dodjeljuje zaslužnim Bošnjacima za ukupno životno djelo i NAGRADU HASAN KAIMIJA za najuspješnije djelo u oblasti književnosti, umjetnosti i nauke, koja se dodjeljuje svake kalendarske godine. Također je pokrenuta i edicija u kojoj će se objavljivati djela i radovi bošnjačkih autora, posebno onih koji za života to nisu imali priliku.

Alispahić, zatim, iznosi kako se širina i raznolikost Suljkićevih interesovanja kreće „putanjom bošnjačke kulture i duhovnosti: od islamskih tema s raznolikim pitanjima i meditacijama, istraživanja islamske baštine u Bosni i Hercegovini, nerijetkih izleta i bavljenja istim temama i izvan Bosne, preko napisa o običajima i sakupljanja narodnih poslovice, društvenih tema sa širokim spektrom pitanja, radova iz oblasti književnosti, pa sve do istraživanja bosanske i bošnjačke prošlosti i islamske spomeničke kulture i sjećanja na znamenite Bošnjake merhume“. Tako je, npr., Suljkić objavio trideset četiri nekrologa – sjećanja o našim rahmetlijama: poznatim učenjacima, muderrisima, kadijama, hafizima, književnicima, vjerskim i kulturnim djelatnicima, mutevellijama i znamenitim Bošnjacima. Ovome svakako treba dodati i njegov nekrologij u kojem je zabilježio biografske podatke imama – vjerskih službenika Zvornika i okoline.

Na kraju svoga *Zapisa u povodu*, književnik Nijaz Alispahić izriče: „I Kaimija i Budimlija, i pjesnik Husejn Hasković, i

književnik Nedžad Ibrišimović, i pisac ovih redaka, i potonji naši Bošnjaci koji će ponijeti Kaimijine povelje i nagrade – jesu i ostaće zapamćeni kao Kaimijini sljedbenici. Ove 2007. godine njima se pridružuje i rahmetli Hifzija Suljkić.“

Qasîde-i burda. Prijevodu i komentaru znamenite poeme Qasîde-i burde i njenom autoru, Suljkić je u ovoj knjizi posvetio stotinu stranica.

Među arapskim pjesnicima koji su djelovali prije i poslije pojave islama, tzv. *muhadremûnima*, ističe se Ka'b ibn Zuhayr, koji je postao slavan po svojoj čuvenoj qasidi Bânet Su'âdu, čiji je dio spjevao u čast poslanika Muhammeda, a.s., u Medini, za što mu je Poslanik, a.s., darovao svoj ogrtač – burdu, po čemu je ona dobila naziv Qasîde-i burda. Nekoliko stoljeća kasnije (1297) Egipćanin Al-Bušîri, spjevao je, u slavu poslanika Muhammeda, a.s., također, Qasîde-i burdu, nakon što mu se, kako je tvrdio, Poslanik, pojavio u snu i poklonio mu svoj ogrtač – burdu. Ova kasida je svojom slavom prevazišla svoju prethodnicu i postala najčuvenija kasida u slavu poslanika Muhammeda, a.s., u cijelom islamskom svijetu.

U našim krajevima Qasîde-i burda je stoljećima budila interes i pažnju pripadnika islama, koji su njenim stihovima iskazivali svoju ljubav i poštovanje spram poslanika Muhammeda, a.s., što pokazuje veliki broj rukopisa, komentara i štampanih prijevoda ove kaside u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Prvi cjelovit prijevod Qasîde-i burde na našem jeziku, arapskim pismom, u stihovima, dao je Halil ibn Ali Hrle Stočanin (1868), na jeziku koji je bio u upotrebi u to vrijeme, s mnoštvom arhaizama, turcizama i arabizama.

Međutim, najbolji i najdosljedniji bosanski prijevod ove kaside do sada dao je, upravo, Hifzija Suljkić (1973). Evo nekoliko stihova u njegovom prijevodu:

Elahamdulillahi munši'i-halki min ademi
Summes-salatu al-el-muhtari fil kademi.

Hvala Bogu, koji iz ništa uspostavi sve stvoreno,
A zatim neka je blagoslovljen Odabranik u vječnosti.

E min tezekkuri džîrânin bi zî selemi
Mezedžte dem'an džerâ min mukletin bi demi.

Jesi li zbog sjećanja na onog Voljenog (susjeda) iz Selema,
S krvlju pomješao suze koje ti teku iz očiju.

Em hebbetir-rîhu min tilkâ'i Kâzimeti
Ve emda-berku fiz-zalmâ'i min Idami.

Ili te možda puhanje vjetra od Kazime (gdje ti se nalazi Voljeni
potsjeća
na voljenu osobu),
A sijevanje munje od Idama u tamnoj noći (osvjetljava ti dom
Voljenog).

U Suljkićevom komentaru ovih stihova pjesnik se rastaje od
svoga „ja“ i pjeva u drugom licu, pitajući ga za uzrok prolijevanja
suza pomiješanih sa krvlju. Da li je to, možda, zbog sjećanja na
susjede iz Selema i druženja s njima u tom mjestu ili zbog puhanja
vjetra od Kazime, jer zaljubljeni uvijek misli na onoga koga voli i u
mašti mu lebdi lik voljene osobe, pa kad s te strane puhne vjetar,
kao da mu donosi miris voljene osobe, i zbog sijevanja munje od
Idama u tamnoj noći koja mu možda u toj tmuni obasjava kuću
voljene osobe.

Qasîde-i burda je imala nemjerljiv utjecaj na mevludske
spjevove u Bosni i Hercegovini, pa i šire. To je posebno naglašeno
u mevludskim spjevovima dvojice naših istaknutih autora: Safvet-
bega Bašagića i Rešada Kadića.

Safvet-beg Bašagić u svojim izuzetno emotivnim stihovima
to svjedoči na sljedeći način:

„Sjećaš li se jošte, Mirza, kad si bio d'jete malo,
Kako bi ti mirno srce od miline zaigralo,
Kad's iz usta svoga oca Kaside-i burde slušo,
I poletnim mislima se do zanosa dizat kušo.“

U Mevludu našeg književnika i pjesnika Rešada Kadića se,
pored ostalih, na arapskom i u prijevodu citiraju sljedeći stihovi:

„Muhammed je odabran u svijeta dva, i ljudi i džina,
I odabran u skupine dvije, arapske i nearapske!
Gospodaru moj, blagoslove i mir prenesi,
Muhammedu uvijek, zanačjek!
Tvome miljeniku od svih stvorenja odličniku!

Naš vjerovjesnik i zapovijeda i zabranjuje,
I niko od njega ne čini bolje kad rekne: Nemoj! i De!
Poziva Bogu, pa koji uz Muhammeda pristanu,
Uhvatili su se za sponu neprekidnu!“

Zato se, kako ističe Annemarie Schimmel (Šimel), „ne mogu ni izbrojati pjesme pisane za ovaj prigodni blagdan na svim islamskim jezicima. Sa krajnjeg istoka muslimanskog svijeta, do zapada, *mevlud* je izvanredna prilika pobožnima da svoju žarku ljubav iskažu prema Poslaniku u pjesmama, napjevima i molitvama“.²

Suljkić je svoj prijevod i komentar Qasīde-i burde predstavio u nekoliko poglavlja: *O lirskom izljevu osjećanja: ljubavi, žaljenja i požrtvovanosti; Čuvanje od zlih strasti; Rođenje Muhammeda, a.s.; Hvaljenje Božijeg poslanika; O mudžizama Muhammeda, a.s.; O časnosti i važnosti Kur'ana, a.š.; Isra i miradž Božijeg poslanika; O borbama Božijeg poslanika Muhammeda, a.s.; O traženju posredstva Božijeg poslanika; O munadžatu (pjesmi posvećenoj Bogu, dž.š.), i poklon putnicima nevoljnicima.*

Suljkić je vrlo složene misaone i jezičke konstrukcije, da li sam ili uz stručnu asistenciju, vrlo uspješno prevodio, trudeći se, gdje god je to moguće, da sačuva poneku rimu, iako je prednost davao proznom izrazu.

Evo nekih njegovih prijevoda i komentara:

*Jâ nefsu lâ taknetî min zelletin a'zumet,
Innel-kebâ'ire fil-gufrâni kel-llememi.*

O dušo, ne padaj u očaj i ne gubi nadu zbog grijeha koji je velik,
Jer su u pogledu oprosta i veliki grijesi kao i mali.

*Le'alle rahmete rabbî hîne yaksimuhâ,
Te'tî alâ hasebil-isyâni fi-lkisemi.*

Možda će milost moga Boga, kad je bude dijelio,
Biti dijeljena prema veličini grijeha.

---

² Abdal-Hakim Murad, *Pjesništvo u pohvalu Poslanika* (s engleskog preveo Enes Karić) u: *Kasīde-i Burda* (prijevod na bosanski), Gazi Husrev-begova biblioteka, 2000, str. 6.

Nakon što je pjesnik, računajući na visoki stupanj plemenitosti Božijeg poslanika, umirio svoju dušu, koja je – time što ga je izvela iz pokornosti Svemogućem i gurnula u talase grijeha – bila gruba prema njemu, tješi je, veleći joj: „Ne žalosti se, ne padaj u očaj i ne gubi nadu u Božiju milost, zbog grijeha koje si počinila, pa ma koliki oni bili, On je Svemilostivi i Opći Dobročinitelj, nego se veseli Božijem daru i blagodatima koje će se izliti na te, kao kad se sruče obilne kiše na zamrlu zemlju i ožive je i očiste, jer je Allah Sebe opisao svojstvom „Gafûra“ (koji mnogo prašta) i Sebe zadužio milošću prema svakome ko se iskreno pokaje, ispravno uzvjeruje i bude radio dobra djela. On će Svojom dobrotom takvima zamijeniti njihove grijeha dobrim djelima, jer On u Kur'anu, a.š., kaže:

I oni koji se mimo Allaha drugom bogu ne klanjaju, i koji, one koje je Allah zabranio, ne ubijaju, osim kad pravda zahtijeva, i koji ne bludniče; - a ako to radi iskusiće kaznu, patnja će mu na onom svijetu udvostručena biti i vječno će u njoj ponižen ostati; ali onima koji se pokaju i uzvjeruju i dobra djela čine, Allah će njihova loša djela u dobra promijeniti, a Allah prašta i samilostan je; a onaj ko se bude pokajao i dobra djela činio, on se, uistinu, iskreno Allahu vratio.“ (Al-Furkân, 68-71)

Kako Al-Bušîrijeva Qasîde-i burda ima 162 stiha, autor prijevoda je morao uložiti veliki intelektualni napor, koji zajedno s komentarom čini impozantno djelo, što je polazilo za rukom samo rijetkim entuzijastima koji su snagom svoje erudicije mogli da približe ovu znamenitu poemu svim nivoima čitalaca.

Hifzija Suljkić se svojim radom pridružio ovoj malobrojnoj eliti entuzijasta koji su svojim djelom zadužili mnoge generacije.

Božije jedinstvo u Kur'anu naslov je sljedećeg Suljkićevog rada u ovoj knjizi (iako bi misaono i jezički adekvatnije bilo reći: Božija **jedinost**, s obzirom da „jedinstvo“ implicira sjedinjenje ili ujedinjenje više elemenata). Svrha rada, po autoru, je pregled kur'anskih citata i poimanje Boga prema kur'anskom učenju. „Temeljni princip islama je, ističe autor, istinska i osvjedočena spoznaja (îmân) jedinstva (tevhîda) Svemogućeg i Sveznajućeg Allaha, kao jedinog Tvorca i Gospodara svih svjetova. On je bez rivala i bez oblika. On je vječan i neograničen u Svome upravljanju. Sve se, svako ljudsko djelo, svaka prirodna pojava, zbiva i podvrgava Njegovoj volji, izraženoj u harmoničnoj stalnosti

i nepromjenljivosti prirodnih zakona... Uzvišeni Kur'an – a i jedan Goethe smatra da je „doista uzvišen“- dao nam je koncept o Bogu kao Stvoritelju svega, Univerzalnoj sili koja cio svemir i evoluciju drži u ravnoteži.“

Zatim slijede kur'anski citati koji direktno ili indirektno ukazuju na Allahovu jedinstvo, s kraćim komentarom pojedinih ajeta u podnožnim napomenama.

Vaz libijskog muftije, zapravo, prijevod je prigodnog predavanja sa arapskog jezika koji je održao libijski muftija šejh Tahir Ez-Zâvi na otvaranju novosagrađene džamije u Gračanici kod Živinica 1972. godine.

U govoru dominiraju elementi islamskog sadržaja; stvaranje ljudi kroz narode i plemena, međusobna komunikacija i povezanost ljudi, te predanost Allahu, kao najviši stupanj odanosti i pokornosti Stvoritelju. Među citiranim ajetima je i onaj koji govori o tome: „Kako je Allahu mrsko kad govorite riječi koje djela ne prate.“ (As-saff, 3)

Poslovice su zbirka koja sadrži širok splet misli, kako iz narodne predaje, tako i misli velikih ljudi. Svrha je bila iz ovog blaga dati novu cjelinu, povezujući u nju istrgnute misli. Dosta toga priređivač je našao i odabrao iz Kapetanovićeveog *Narodnog blaga*, kao i *Istočnog blaga*, zatim iz časopisa *Behar* i *Novi behar*, kalendara *Narodna uzdanica*, kao i *Put(a) u život* od Tolstoja.

Evo nekoliko tih misli:

- Život vrijedi toliko koliko se od njega uzima.
- Ko tražu biser u more roni.
- Svak se tuži na sreću a niko na pamet.
- Čovjek najviše želi ono što mu je zabranjeno.
- Da si jak kao slon, a žestok kao lav, opet je bolja nagodba.
- Nema boljeg savjeta od vremena, a od neznanja težeg bremena.
- Čovjeka više osvijesti jedna muka nego hiljadu savjeta.
- Čovjek koji nikog ne voli, sam sebe mrzi.
- Ko nije čovjek sobom nije ni po roditeljima.
- Ko te često upozorava, bolji ti je prijatelj od onoga koji te često hvali...

U drugom dijelu knjige Suljkić je pisao o *Radu i sreći*, te *Ramazanu nakon ramazana*, da bi zatim preostali dio posvetio biografijama jednog broja istaknutih alima, naučnih i javnih

radnika zvorničko-tuzlanske regije i BiH, među kojima su muderris Hasan ef. Smajlović, Adem Bise, Mustafa ef. Redžić, Muhamed ef. Pandža, H. Mehmed ef. Handžić, H. Ibrahim ef. Čokić, Behaudin ef. Dozić, Hafiz Mehmed ef. Mulahalilović, Dževad Agić, Muhamed Hadžijahić i dr., kao i biografijama imama, hatiba i muallima zvorničkog područja.

Knjiga II: *Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini*

Ovo je najobimnija knjiga ove trodijelne edicije (600 str.), u kojoj su sabrani mnogobrojni Suljkićevi radovi iz historijske, a posebno kulturno-prosvjetne oblasti. O širokom spektru pitanja i tema koje je on tretirao u svojim radovima najbolje govori sadržaj ove knjige, u kojem su evidentirana 82 naslova. Ti radovi su sadržajno vrlo bogati i zanimljivi. On piše o medresama, mektebima, džamijama, vakufima i vakufnamama, vjerskim i kulturnim običajima, kulturnim mjestima, narodnoj tradiciji, dovama i dovištima, muslimanima u Užicu, Kratovu, Loznici, Smederevu, bogumulima i bogumilskoj književnosti i mnogim drugim temama i pitanjima, koja se rijetko susreću. Među tim radovima su: *Četiri zvorničke džamije*, *Džamija na Kušlatu*, *Džamija na Diviču*, *Podrinjska medresa u Zvorniku*, *Medresa u Gornjoj Tuzli*, *Objekti islamske kulture u Višegradu*, *Bosnu Porta ne umiri*, *Darul Kurra u Seljublju*, *Divički splavari*, *Izgon muslimana iz Užica u Bosnu 1862.*, *Islamski spomenici u Banjoj Luci*, *Iz prošlosti Loznice i njene okoline*, *Muslimanska društva u Tuzli*, *Muslimanske čitaonice (kiraethane) u Bosni i Hercegovini*, *Srednjevjekovna bogumilska književnost*, *Gračanlije – vrhovne šerijatske sudije...*

Knjiga III: *Islam u bošnjačkoj narodnoj poeziji*

U svojoj uvodnoj besjedi književnik Husein Sušić će za Hifziju Suljkića i njegovo djelo izreći najljepše i najrealnije što ljudska misao može iznjedriti. Vjerovatno bi bila suvišna svaka druga priča i ocjena Suljkićevog djela pored ovih sjajnih Sušićevih riječi, koje nikog ne mogu ostaviti ravnodušnim. Pa da to prepustimo Sušiću i njegovoj književnoj erudiciji:

„Rođen na rubu sprečanskog polja, on je rano osjetio sveukupnu ljepotu ovog kraja, razapetog na dva šiljka – od magle do mjesečine. Koliko je izazovan ovaj kontrapunkt, govore mnoge pjesme iz ovog kraja: *Svu noć sjala mjesečina, a pred zoru magla*

pala, Maglica se niz Spreču suče... One, na određen način, postaju životni ključ njegove životne svakodnevnice i neiscrpní seminaríjum, koji će ga svojim bogatstvom i atraktivnošću odvesti u sufíjsku zapitanost: Otkud? Kako? Zašto? Ko napisa taj neponovljivi i jedinstveni tekst pjesme bošnjačke. Nije on jedini ostao bez odgovora. Plejada je pisaca i zaljubljenika od De Fortisa, Langa, Safetbega Bašagića, Hamze Hume do Envera Mulahalilovića, koji su proučavali naš duhovni i kreativni sklop, našu usmenu književnost i prošlost, ostali su u čudu i bez odgovora... On nam skromnim analitičkim instrumentarijem prezentira jednu našu imanencu: duhovni identitet i individualitet, koji su toliko žestoki, da ni sami nismo mogli povjerovati kako je i to bio činilac odbojnosti i neviđenog zla zavidnika (kad zavidi), koji je sva blaga ljudska na ovim prostorima htio u vatru i dim da pretvori. A mi smo povrh svega bili spremni na suživot. Ovo neka se pamti.

Pored ostalih atributa našeg postojanja za mnogo toga je „kriva“ i naša narodna pjesma, tanana lirska, buntovna epska i naš ukupni duhovni habitus. Zato ne iznenađuje što mi o sebi, o svojoj Bosni, imamo tako snažnu (do bolećivosti) predodžbu, koja nameće hitru transformaciju od privredne inercije do lahkoće u spremnosti da se za sve to i život dadne, bez lažne mitologije, odmazde i agresije u njoj. Jer, Bosna je nešto više i od života.

Fenomenološki pristup Hifzije Suljkića našoj narodnoj poeziji, običajima i nošnji, otkriva jednu sjajnu potku, koja svemu tome daje uvjerljiv pečat i čvrstinu. A to je vjera. To je islam. Islam je u heretičnoj Bosni plemenitih Makovih Bošnjaka svojom univerzalnošću, tolerancijom i jasnim stavovima prema životu vrlo brzo pustio duboke korijene. On je oplemenio i našu pjesmu i naš običaj i, poput toplog mora, oblio svaki segment našeg življenja i trajanja. I naše budućnosti...

Ova knjiga nas ponovo opominje pjesmom, zakletvom, aškom, da se ni pjesma nikad ne zaboravi, da se zapamti i da bude u funkciji protiv svega onoga što nas je po ko zna koji put zadesilo. Zato ovo djelo smatram golemim prilogom i doprinosom kulturnom blagu naše zemlje.

Hifzija Suljkić svojim upornim i strpljivim istraživanjem otkida od zaborava čitavu jednu epistemologiju našeg postojanja u svome i na svome, od kletve do zakletve, od abdesta do namaza, od Bajrama do Bajrama, od magle do mjesečine.“

Sadržaj ove knjige čine inserti iz narodne bošnjačke poezije kroz koju je došla do izražaja sva ljepota i veličina islamske spoznaje, kulture i tradicije. Suljkić je vrlo vješto pravio selekcije sadržaja koji govore o svim aspektima bošnjačkog muslimanskog života; od vjere, nauke, morala, roditelja, mekteba, džamije, do abdesta, ezana, namaza, ramazana, hadža, bajrama, selama, sunneta, dove, halala, kletve i zakletve, običaja, Bosne, dženneta i džehennema, naglašavajući elemente koji čine moralnu vertikalu bošnjačkog duhovnog i kulturnog bića. Uz to je svaki insert popratio kraćim ili dužim edukativnim sadržajem, što se rijetko bilježi u našoj kulturnoj historiji.

S obzirom na brojnost i raznovrsnost sadržaja ovog dijela edicije, ograničit ćemo se samo na dva-tri primjera, koji indiciraju na mudrost, duhovnu snagu i misaonu vedrinu našeg čovjeka, bez obzira gdje i u kakvoj situaciji se našao:

*Majka sina u ruži rodila,
ružica ga na list dočekala,
bila vila u svilu povila,
medna čela medom zadojila,
lastavica ezan izučila.
Što je ruža na list dočekala,
nek je rumen k'o ruža rumena.
Što je vila u svili povila,
nek je hitar kao bila vila.
Što ga čela medom zadojila,
nek je sladak, slađi i od meda.
Lastavica ezan izučila,
neka uči kao lastavica.*

U komentaru ovih stihova se, između ostalog, kaže „da je svako novorođenče neispisan list i nevino biće, koje nije dodirnuto grijehom“. U hadisu stoji: *Svako se dijete rađa u prirodnoj vjeri*. Zato je Poslanik, a.s., preporučio da se prigodom nadijevanja imena novorođenčetu prouči nad uhom ezan, a muškom djetetu još i ikamet... Dijete tako stiče osjećaj Božije veličine i prisutnosti, a ezan ga vodi namazu i vršenju Allahovih odredbi.

*Delibaša do čadora dođe,
Do čadora Gazi Husrev-bega,
Pa uljeze begu pod čadore,
Pa on begu turski selam viknu...*

„...Selam, kako je bio običaj vjerovjesnika Muhammeda, a.s., tako je bio i običaj i svih drugih vjerovjesnika. Kur'an spominje da su meleki Ibrahimu, a.s., nazivali selam, a on njima isto selamom odvrćao. U Kur'anu stoji da će se ljudi koji zasluže i uđu u Džennet, pozdravljati selamom. Muhammed, a.s., u jednom hadisu veli da je selam pozdrav prvog čovjeka - Adema, a.s.“

*Evo naske na islamu, babo,
U nevolju Janković Stojana,
Sve zajedno u jednoj odaji,
Još nam glavi kidisali nisu,
A mi vjere primili im nismo,
Postili smo sedam ramazana.*

Islamska čvrstina i dosljednost bila je karakterna osobina mnogih Bošnjaka, pa makar i život bio u pitanju. Din je bio ispred svaga. Primjer za to su nam Poslanik, a.s., ashabi i sve generacija mudžahida i boraca koji su svojim životima svjedočili din i domovinu. Pjesma o tome vrlo ilustrativno govori.

*Dvi djevojke na gradu klanjale,
Klanjajući od Boga iskale:
Daj nam, Bože, po jednog junaka,
Po jednoga ama pametnoga,
Koji čuva cara i zanata,
a ne pije vina ni duhana.
Od duhana kuća upljuvana,
a od vina nije nikad mirna,
od rakije uvijek poplakuje.*

„Iz prvog stiha vidimo da su djevojke *na gradu klanjale*, tj. na otvorenom prostoru, a bio je u nas običaj da se klanja na otvorenim prostorima, pa su u tu svrhu osnivane musalle. Po islamskom učenju svemir je otvoreni hram za svakog muslimana i muslimanku i treba ga ispunjavati ibadetom i zikrom. Harmonija u svemiru nije ništa drugo do smjerna molitva miliona zvijezda svome Stvoritelju...“

Konačno, bilo bi nedorečeno, ako se ne bi bar nešto reklo o posljednjem poglavlju ove knjige, pod naslovom: *Pisma iz zatvora, odnosno Istina će pokazati svoje svjetlo*.

O ovom segmentu Suljkićevog dramatičnog dijela životnog puta sažet prilog dao je Ševko Sulejmanović, njegov prijatelj i mlađi kolega iz Tuzle, u kome on ističe: „Iz pisama, kao i sačuvanih fotografija, vidi se koliko je bio vezan za svoju porodicu. Pisma su puna topline i očinske brige, kada pominje svoje sinove, očito jako ponosan na njih... Jako je pažljiv prema svojoj supruzi Rasimi, zahvalan joj je za hranu koju mu sprema i donosi u zatvor, ali je ona i stub njegovog povjerenja i pouzdanja.

Pisma nam otkrivaju i ljudske slabosti i govore nam koliko se možemo osloniti na ljude. Ponekad ljudi žive na našim nevoljama, ili se hrane našom nesrećom. Tako se mogu vidjeti i poteškoće, pa i razočarenja sa kojima se susreće Hifzija ef., kada mu je potrebna pravna pomoć od advokata... Neka od ovih pisama govore nam i o njegovim prijateljima i o tome koliko je bio cijenjen među velikim brojem uglednih i učenih ljudi. Sigurno je da su mu i oni bili velika podrška u teškim danima. Zato ni Hifzi ef. ne zaboravlja njih, kao ni svoje vjerne džematlije. Skoro da nema pisma iz zatvora u kojem ne pita za njih i ne propušta priliku da im uputi selame...“ Evo jednog od tih pisama:

Rasima,

Danas u nedjelju, prvi dan Bajrama, uzeh da vam čestitam, iako sa zakašnjenjem. Jučer sam saznao da je Bajram danas, pročitah u štampi da Sadat klanja Bajram u Kudusi-šerifu. Želim vam sretan ovaj Bajram i svako dobro u njemu. Znam da vam je bilo neugodno, žalosno i manjkavo što sam ja odsutan tih lijepih dana u svojoj porodici, džamiji i džematu, ali Bože zdravlje, istina će pokazati svoje svjetlo.

Draga Rasima i dragi moji voljeni sinovi, selami vas vaš Hifzo.

Tuzla, 5. XI 1977.

O Suljkićevom životnom opusu možda je najbolji rezime dao jedan od recenzenata ove edicije – Adnan Jahić, koji će nam poslužiti mjesto zaključka:

„Hifzija Suljkić, kao istraživač i publicista, poznavao je svoje stručne i naučne mogućnosti, ostajući u glavni svoga opusa, na razini temeljne elaboracije predmetne materije, koristeći dostupne

izvore u obliku članaka, brošura, studija i monografija, rjeđe objavljene službene izvore, bez pretenzije da se hvata u koštac sa izvorima prvog reda: dokumentima arhivskih fondova i zbirki. Iz tih razloga mnogi njegovi tekstovi su profilirani kao stručni radovi sa edukativnom svrhom – manje ili više izraženom, u zavisnosti od predmeta i sadržaja teme, ali i kvantiteta i kvaliteta izvora koji su korišteni... Izdavanje *Sabranih tekstova* Hifzije Suljkića predstavlja nesporno korisno i opravdano izdavačko i kulturno poduzeće, tim prije što je bosanskohercegovačka šira, ali i stručna i naučna javnost uglavnom uskraćena za sinteze u kojima se tretira bosanskohercegovačka kulturna historija, običaji, duhovnost i tradicija naših naroda, vjerske i kulturne ustanove koje su dugi niz godina bile značajan činilac prosvjetnog i društvenog razvoja ovih prostora.“